

فشرده‌ی درباره‌ی هنر سفالگری و کاشیکاری در ایران

تاریخچه هنر کاشی سازی

به وجود آورد در این صورت آیا باید معتقد شویم که مخترع خط از فن نقاشی پیشه‌وران نجد ایران که در برابر چشمان خود تصاویر آماده و علائم و نشانه‌هایی داشته الهام گرفته است؟ در هر حال این امر امکان دارد و ضمناً باید بدانیم که این هنر نماینده مرحله‌ای است که راهی را به سوی خط تصویری نشان می‌دهد» از مطلب دور نشویم گفتیم که انسان به دنبال زیبایی بوده و هست پس همانگونه که ظروف خود را زیباتر می‌ساخت در ساخت خانه و محل زندگی نیز این مسئله اعمال می‌شد پس از رنگ و لعاب سفال بر روی آجرهای پخته استفاده کرد تا بتواند در نمای ساختمان نیز از آن استفاده کند. در بابل نقش یک گاو را که با آجرهای لعاب‌دار (کاشی) ساخته شده بود. پیدا کرده‌اند که مربوط به زمان پادشاهی «نبوکدنسر دوم» پیرامون سال ۵۷۰ پیش از میلاد است و اکنون در موزه‌ی دولتی برلین نگهداری می‌شود.

در ایران نیز آثار فراوانی از دیرینه‌ی کاشی سازی پیدا شده است که نشان دهنده دیرینه‌گی رایج بودن این هنر در فلات ایران است.

۱- زیگورات چغازنبیل یکی از بهترین بناهای به جا مانده از حکومت عیلامیان است که در سال ۱۲۰۰ پیش از میلاد به دستور «اونتاش گال» پادشاه عیلامی ساخته شده است. این زیگورات که در پنج طبقه ساخته شده بود و عبادتگاه عیلامیان محسوب می‌شد. امروزه تنها دو طبقه و نیم از آن باقی مانده است و باستان شناسان توانسته‌اند از محوطه سکویی آن در حصار اول آجرهای لعاب‌داری با نقش‌های هندسی به تعداد ۴۷ عدد پیدا کنند این آجرهای شناسایی شده دارای لعاب‌هایی در رنگ‌های سفید، سیاه و فیروزه‌یی و ترکیبی هستند.

بررسی و رمز گشایی نحوه‌ی تولید لعاب‌ها می‌تواند اطلاعاتی در زمینه‌ی صنعت و هنر کاشی سازی در دوره‌ی عیلامیان در آینده‌یی نزدیک در اختیار کارشناسان و محققان باستان‌شناسی قرار دهد.

معبد چغازنبیل

هنر سفالگری و کاشی سازی و کاشی کاری در جاهایی پیدا شده و گسترش یافته است که ماده‌ی اولیه‌ی آن یعنی خاک در دسترس بوده است همان طور که به دلیل وجود سنگ آهکی خوب در یونان، یونانیان سنگ تراشان و تندیس سازان زبردستی شده بودند. به همین جهت سفال سازی، آجرپزی، موزائیک سازی و کاشی کاری نیز در ایران و بین‌النهرین و مصر رواج یافته در ازای تاریخ به پیشرفت‌های شایانی دست یافت. شاید خشک شدن جای پای در روی خاک باران خورده به انسانی که آرام آرام مشغول ساخت وسایل مورد نیاز زندگی اولیه خود بود آموخت که خمیری که از ترکیب آب و خاک به وجود می‌آید خاصیت شکل‌پذیری دارد و این شکل می‌تواند بعد از خشک شدن ماندگار باشد. خشت خام به جای چینه برای ساخت دیوار خانه به کار گرفته شد و ظروف گلی به جای ظروف ساخته شده از شاخه درختان.

اما تجربه به او نشان داد که این ساخته‌ها بر اثر تماس با آب آرام آرام نابود می‌شود. مشاهده تغییر حالت گل‌های کنار اجاق پخت غذا دانش دیگری به او آموخت که گل شکل گرفته و خشک شده می‌تواند در تماس با آتش دوام بیشتری پیدا کند و بر اثر تماس با آب تغییری در آن ایجاد نشود. پس خشت خام به آجر پخته و ظروف گلین به سفال تبدیل شد.

نقاشی‌های انسان‌های اولیه بر روی دیواره غارها نشانگر این مسئله است که بشر ذاتاً به دنبال زیبایی است پس به سفال اکتفا نکرد و شروع به کشیدن شکل‌های ابتدایی به روی سفال نمود. به گفته پروفیسور گیرشمن خاورشناس مشهور فرانسوی «این اقدام نخستین بار در حدود چهار هزار سال پیش از میلاد به وسیله کوزه‌گر ایرانی صورت گرفت و این فن در هیچ جای دیگر شناخته نشده و این امر می‌رساند که نجد ایران زادگاه اولیه ظروف منقوش است» و گواه این مطلب آثار به دست آمده از حفاری‌های دشت سیلک در نزدیک کاشان است. در همین دوران یعنی هزاره چهارم قبل از میلاد آجر بیضی شکل به مستطیل تبدیل شد و ظروف ساخته شده با دست با اختراع چرخ کوزه‌گری شکل زیباتری به خود گرفت که تا امروز نیز مورد استفاده است. نگاره‌های روی سفال‌های این دوران نشان از واقع‌پردازی کامل دارد که هنرمند آرام آرام آنها را ساده‌تر نمود تا جایی که تبدیل به نمادهای ساده‌ای از هر حیوانی گردید. در این مورد پروفیسور گیرشمن چنین می‌نویسد «اواخر دوره متری ظروف منقوش در نجد ایران مقارن با زمانی است که در دشت مجاور یعنی بین‌النهرین بشر یکی از عجیب‌ترین اکتشافات خود یعنی فن نوشتن را

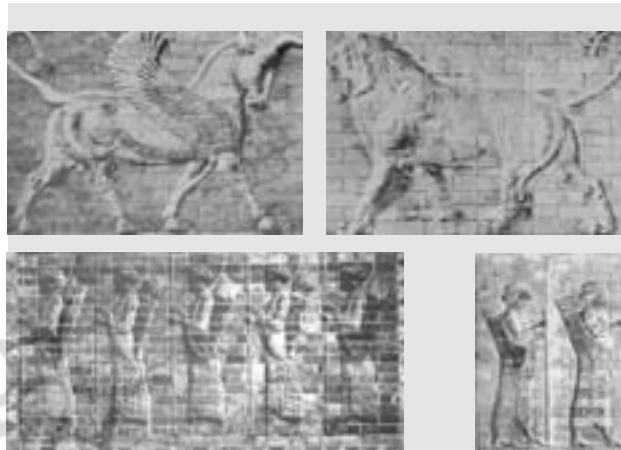
۲ - در تحقیقات و بررسی‌های باستان‌شناسی شوش بر دیوارهای کاخ داریوش کبیر که مربوط به سال ۵۲۱ پیش از میلاد است نمونه‌های درخشانی از آجرهای نمالغابی مشابه کاشی‌های لعابدار مینایی رنگ با نقش‌هایی برجسته یافت شده که دارای تصویرهایی به شرح زیر است.

الف: سپاهیان کماندار جاویدان با چهره‌هایی از سفید تا سیاه رنگ.

ب: نقش شیری غرّان

ج: نقش گاو بال‌دار

از این نقش آجرهای لعاب‌دار در آستانه‌های ورودی کاخ شوش به جای سنگ استفاده شده است و اکنون مقداری از آنها در موزه ایران باستان و مقداری بیشتر در موزه لوور پاریس وجود دارد.

کاشی‌های لعاب‌دار نقش برجسته شوش که تصویر شیرها، پیکره‌های ترکیبی، و نگهبانان بر آن ترسیم شده شهرت دارند.

چند شهر دیگر ایران بود. تا دوران سلجوقیان کاشی مورد استفاده‌ای در زیباسازی بناها نداشت تا این که در این زمان از قطعات کاشی رنگی و ترکیب آنها در کنار هم نقش‌هایی بوجود می‌آوردند و در نماسازی از آنها استفاده می‌بردند این روش در دوره ایلخانان با استفاده از اشکال هندسی کاملتر گردید تکمیل این دو روش به مرور هنر معرق کاری را بوجود آورد که دوران‌های مختلفی را به خود دید تا این که اوج آن را در دوره صفویه مشاهده می‌کنیم که تا امروز نیز ادامه دارد در این زمینه شهرهای اصفهان و مشهد سرآمد دیگر شهرهای ایران است. همزمان با پیشرفت تهیه لعاب، نقاشی و لعاب زنی بر روی سطوح صاف سفال که آن را کاشی می‌نامیم رواج یافت اندازه‌های این سطوح از ۳۰×۳۰ سانتی متر تا ۱۵×۱۵ سانتی متر متغیر بود. این هنر با پیدایش رنگ‌های اکسیدی در لعاب کاملتر گردید که مسجد کبود در تبریز ساخته شده به سال ۸۷۰ هجری قمری در دوران تیموریان نمونه زیبایی از این دوره است در دوره‌های بعدی نیز کار کاشی هفت رنگی و معرق و استفاده از آنها در نماسازی ساختمانها به خصوص بنای مساجد و مدارس رونق گرفت که در دوران صفویه به اوج خود رسید. استفاده از حدود چهل تا پنجاه هزار متر کاشی هفت رنگی در مسجد شاه اصفهان نمونه روشنی از این پیشرفت است. هنر کاشی سازی و کاشی کاری با این پیشینه کهن هنوز هم در ایران رواج دارد که امروزه با استفاده از وسائل و روش‌های جدید تا حدودی آسانتر از گذشته انجام می‌شود

نقش‌های سرامیکی کاخ بیشاپور

۳ - تخت جمشید نیز تکه‌هایی از آجرهای لعاب‌دار با نقش‌های تزئینی و نبشه‌هایی مشابه آنچه در شوش بود یافت شده است. بررسی‌های باستان‌شناسی مشخص نموده است که دیوار سازی آپادانا با خشت‌های خام به کلفتی ۳۲/۵ متر انجام شده و لاقط قسمتی از این دیوارها یا؛ آجرهای لعاب‌دار رنگین تزئین شده است.

همچنین در چهار گوشه‌ی کاخ آپادانا که دارای چهار برج با نمای قوس‌دار بود، حاشیه‌ی بالای این برج‌ها را با آجرهای لعاب‌دار منقوش پوشانده بودند و در هر قوس به فرمان خشایارشا کتیبه‌ی قرارداده و اقدامات خود و پدرش داریوش را در آنها نوشته بودند.

متأسفانه بعد از این دوران نمونه‌های کمتری از هنرکاشی‌سازی به دست آمده است. در این دوره هنر سفالگری هم آرام آرام دچار بی‌توجهی شد چرا که کار بر روی فلزات بالا گرفت و اکثر ظروف مورد استفاده از فلز بود و کار هنرمندان نیز بر روی این ماده تمرکز یافت در دوره ساسانیان هنر سفالگری به پایین‌ترین حد رسید. در اواخر قرن نهم هجری بار دیگر هنرمندان ایرانی به سفالگری و لعاب کاری آنها روی آوردند که شاهد به وجود آمدن سفالهای بسیار زیبا با رنگهای متنوع‌تری هستیم. کاشی سازی هم در این دوران کم و بیش انجام می‌شد که مرکز آن کاشان و

گرفتها

- ۱ - ایران از آغاز تا اسلام تألیف دکتر گیرشمن ترجمه استاد محمد معین.
- ۲ - از زبان داریوش ترجمه پرویز رجبی
- ۳ - بغ مهر. تألیف احمد حامی

